

UPOTREBA HRVATSKOG ILI SRPSKOG VREMENSKOG INSTRUMENTALA I NJEGOVO PREVOĐENJE NA ENGLISKI JEZIK

Hrvatski ili srpski vremenski instrumental u proširenijoj je upotrebi kada označava: 1. redovitost ostvarivanja glagolske radnje kad god nastupi određena vremenska jedinica ((subotom), 2. protezanje glagolske radnje kroz niz istovrsnih vremenskih jedinica (godinama) i 3. dio vremenskog odsječka imenovanog imenicom u genitivu (početkom tjedna). U ostalim primjerima upotrebe pretežno se radi o instrumentalnim oblicima koji su prešli u drugu kategoriju riječi i predstavljaju samostalne leksičke jedinice. Uobičajeni engleski prijevodni ekvivalenti za instrumentale koji izražavaju navedena značenja jesu: on + imenica u množini za značenje pod 1, for + imenica u množini za značenje pod 2 i at ili in + the + imenica za značenje pod 3, mada bi u ovom posljednjem slučaju odabir prijedloga about ili towards bio gdjekad semantički prikladniji.

1.1 Pod vremenskim instrumentalom u hrvatskom ili srpskom (hs.) jeziku podrazumijeva se besprijedložni instrumentalni oblik kojim se iskazuje vrijeme, a koji na sintaktičkoj razini funkcionira kao priloška oznaka (1, 3, 5) ili kao sastojak skupa riječi (2, 4) koji vrši službu priloške oznake. Upotreba vremenskog instrumentala moguća je kod ograničenog broja imenica (usp. Ivić 1954:133), a šire vremensko značenje može se razložiti na pet podznačenja: 1. označavanje da se glagolska radnja ostvaruje kad god nastupi vremensko razdoblje imenovano imenicom u instrumentalu (1), 2. označavanje vremenskog odsječka koji nastupa istodobno s ostvarivanjem radnje finitnog glagolskog oblika (2), 3. označavanje trajanja ili ponavljanja glagolske radnje kroz niz uzastopnih vremenskih jedinica imenovanih imenicom u instrumentalu (3), 4. specifikacija dijela vremenskog odsječka koji označava imenica u genitivu (4) i 5. označavanje vremenskog trenutka ili razdoblja unutar kojeg se ostvaruje glagolska radnja (5).

- (1) *Nedjeljom* program već počinje u prijepodnevnim satima.
- (2) *Dolaskom* u Zagreb aktivno se uključuje u kazališni život.
- (3) Tog debelog ćelavog gospodina sretao sam *godinama* po našim kavanama i restauracijama.
- (4) *Krajem* te godine desila se nesreća.
- (5) Podranila je *zorom* na njivu.

1.2 Značenja hs. vremenskog instrumentala što smo ih nabrojili u 1.1 nisu, valja napomenuti, uvijek jasno razlučljiva jer gdjekad istaknutije dolaze do izražaja semantički sastojci koji upućuju na mogućnost svrstavanja pojedinog oblika u dvije različite značenjske skupine. No bez obzira na to, ovakva klasifikacija upućuje na neke temeljne razlike u značenju instrumentalnih oblika, s jedne strane, i, s druge strane, služi kao polazište za ukazivanje na istoznačne ili bliskoznačne engleske (e.) konstrukcije koje se potencijalno javljaju kao prijevodni ekvivalenti tih instrumentalnih oblika. Primjeri na kojima se razmatranje zasniva uzeti su iz djela suvremene hs. umjetničke i publicističke proze i, kad se radi o mogućnostima prevođenja, njihovih prijevoda na e. jezik. Primjeri su većinom prilagođeni za citiranje, no upotreba vremenskog instrumentala dana je uvijek u izvornom obliku.

1.3 Na samom početku razmatranja, međutim, valja naglasiti da kod vremenskog instrumentala postoji izrazita sklonost da pojedini njegovi oblici gube vezu s padežnom paradigmom i prelaze u drugu kategoriju riječi, obično priloga (usp. Maretić 1963:594) ili prijedloga (v. Stevanović 1969:343—344). S obzirom da se instrumentalni oblik u pojedinoj upotrebi može označiti kao zasebna kategorija riječi, a u drugoj opet dolazi do izražaja njegova imenička priroda, mi ćemo u našem razmatranju, neizbježno, u instrumentale vremena gdjekad ubrojiti i neke oblike koji su instrumentali samo po svojem porijeklu.

2.1 Instrumental vremena kojim se kazuje da se glagolska radnja događa redovito kad god nastupi određeno vremensko razdoblje ograničen je na imenice kojima se imenuju dani u tjednu, dakle *nedjelja* (1, 8, 9.a, 10.a), *ponedjeljak*, *utorak* (11.a) itd., te imenice *dan* (6.a, 12.a, 13.a), *praznik* (10.a), *blagdan* (8), *svetac* (47.a) i *svetak*, od kojih se tri posljednje, zbog izmijenjenog načina života, rjeđe upotrebljavaju u suvremenom jeziku. Ispred instrumentala imenica koje označavaju dane u tjednu ne može stajati nikakav atribut (7.b), dok je ispred imenice *dan* atributni dodatak obavezan (6.b) iako je leksički uglavnom ograničen na pridjeve *radni* (13.a) i *pazarni* (6.a, 12.a) (za sklop *svakim danom* v. 15.a i 20.a—23.a; usp. također i 49.a). Uz ovakve vremenske instrumentale glagol je redovito iterativan (Ivić 1954:131), a instrumentalni je oblik bliskoznačan konstrukciji *svaki* + genitiv (6.c). Međutim, dok kod instrumentala redovitost događaja nije tako striktna, što se potvrđuje njegovom kompatibilnošću s prilogom *često* (7.a), *svaki* + genitiv upućuje na neizostavnost događaja, pa stoga rečenica s prilogom *često* (7.c) i nije prihvatljiva zbog semantičkih razloga. K tome valja dodati da je s pridjevom *svaki* moguće upotrijebiti i akuzativni oblik (v. Gortan—Premk 1971:128—129), no akuzativna je konstrukcija (6.d) sigurno daleko slabije proširena od genitivske (Stevanović 1969:380), a gdjekad je, uz to, i dosta neobična za suvremeni jezični osjećaj.

- (6) a. *Pazarnim danom* skuplja se pred dućanom gomila seljaka i seljanki.
 b. **Danom* skuplja se pred dućanom gomila seljaka i seljanki.
 c. *Svakog pazarnog dana* skuplja se pred dućanom gomila seljaka i seljanki.
 d. *Svaki pazarni dan* skuplja se pred dućanom gomila seljaka i seljanki.

- (7) a. Kao što često biva *nedjeljom*, Margita je i danas otišla sa sinom u Zemun.
 b. *Kao što često biva *prvom* nedjeljom, Margita je i danas otišla sa sinom u Zemun.
 c.? *Kao što često biva *svake nedjelje*, Margita je i danas otišla sa sinom u Zemun.
- (8) Ljudi iz tih selaca zalaze u grad samo *nedjeljom* i *blagdanom*.

Kad se radi o instrumentalu imenica koje označavaju imena dana u tjednu (1, 8, 9.a, 10.a, 11.a), kao njegovi prijevodni ekvivalenti u e. jeziku dolaze u obzir četiri konstrukcije: *on* + ime dana u množini (9.b), *on* + ime dana u jednini (9.c), *on* + *a* + ime dana u jednini (9.d) i *every* + ime dana u jednini (9.e). Iako su ovo veoma bliskoznačne konstrukcije, *on* + ime dana u množini, nedvojbeno, najviše odgovara značenju hs. instrumentala, dok u ostalim slučajevima dolazi do stanovitog semantičkog pomaka: *on* + ime dana u jednini (9.c) obično se odnosi na određeni pojedinačni dan (v. Quirk i dr. 1972:162), mada je i značenje redovitosti događaja moguće (usp. Jespersen 1909—49, II:134); *on* + *a* + ime dana u jednini (9.d) u dosta je rijetkoj upotrebi i obično upućuje na događanje imenovanog dana za razliku od kojeg drugog dana u tjednu (v. LDCE, pod *Sunday*), dok *every* + imenica u jednini (9.e) sadržava semantički sastojak neizostavnosti i, stoga, više odgovara značenju hs. konstrukcije *svaki* + genitiv (6.c) ili *svaki* + akuzativ (6.d). Konstrukcijom *on* + ime dana u množini (9.b, 10.b, 11.b), naime, zapravo se izričito ukazuje na ponavljanje glagolske radnje kad god se pojavi naznačena vremenska jedinica (v. Jespersen 1909—49, II:134), što znači da se tom konstrukcijom adekvatno prenose značenjski sastojci hs. vremenskog instrumentala. U slučajevima, pak, kad se u hs. jeziku uz ime dana u instrumentalu javlja i uža odredba dijela dana, npr. *ujutro*, *uvečer*, *poslije podne* (11.a) i sl., množinski nastavak u prijevodu dobiva onaj oblik koji označava dio dana (11.b). Uz to treba dodati da se u ovakvim slučajevima prijedlog *on* može izostaviti, osobito u američkoj varijanti (11.c) engleskog jezika.

- (9) a. Ona je *nedjeljom* išla majci.
 b. She went to visit her mother *on Sundays*.
 c. She went to visit her mother *on Sunday*.
 d. She went to visit her mother *on a Sunday*.
 e. She went to visit her mother *every Sunday*.
- (10) a. Fratri su izbjegavali Francuski konzulat, iako su gospođu Daville i dalje ljubazno dočekivali *nedjeljom* i *praznikom*.
 b. The Brothers avoided the French Consulate, although they continued to receive Madame Daville *on Sundays* and *feast-days*.
- (11) a. *Utorkom poslije podne* nalazila je uvijek neke poslove u gradu.
 b. *On Tuesday afternoons* she always found something to do in town.
 c. *Tuesday afternoons* she always found something to do in town.

U skladu s pokazateljima koji uvjetuju gornji odabir prevodi se i instrumental imenice *dan* kome prethode atributi *pazarni* (12.a) i *radni* (13.a), dakle konstrukcijom *on* + atribut + *days* (12.b, 13.b), a instrumental ime-

nica *praznik* (10.a), *blagdan* (8) i *svetac* (47.a), koji se redovno javlja bez ikakvog atributa, prijedlogom *on* + imenica u množini (10.b, 47.b).

- (12) a. *Pazarnim danom* iskupi se pred Mordinim dućanom gomila seljaka i seljanki.
 b. *On market days* a crowd of peasants and peasant women gathers in front of Mordo's shop.
- (13) a. *A radnim danom*, predveče, tu šetaju činovnici i oficiri sa svojim ženama.
 b. And *on working days* at dusk, officers and civil servants strolled there with their wives.

2.2 Instrumentalne konstrukcije kojima se izražava usporednost javljanja određenog vremenskog trenutka ili razdoblja s ostvarenjem radnje finitnog glagolskog oblika slabo su učestale u suvremenom hs. jeziku, a očituju se u dva osnovna vida: nastupom stanovitog vremenskog trenutka dolazi do ostvarenja glagolske radnje (2, 14.a) i glagolska radnja pojačava ili smanjuje svoj intenzitet usporedo s protjecanjem svakog uzastopnog vremenskog odsječka označenog imenicom u instrumentalu (15.a). U oba slučaja (14.a, 15.a) može se ispred ovakvog instrumentala staviti prijedlog *s(a)*, koji izražava vremensku usporednost (Ivić 1954:182), a prijedložna konstrukcija (14.b, 15.b) ne samo što je učestalija nego je u standardnom jeziku i preporučljivija.

- (14) a. *Dolaskom* ljeta zamire svaki kulturni život u Mostaru.
 b. *S dolaskom* ljeta zamire svaki kulturni život u Mostaru.
 c. *Kad dođe* ljeto, zamire svaki kulturni život u Mostaru.
- (15) a. Budući da je situacija *svakim danom* sve ozbiljnija, distributeri upozoravaju da treba što više štedjeti.
 b. Budući da je situacija *sa svakim danom* sve ozbiljnija, distributeri upozoravaju da treba što više štedjeti.

Kad instrumental označava vremenski trenutak skupa s kojim se ostvaruje radnja finitnog glagolskog oblika (14.a), on se obično javlja u sklopu s gentivom, pri čemu imenica u instrumentalu redovito iskazuje svršenu radnju ili proces, npr. *dolazak* (2, 14.a), *prestanak*, *pojava*, *prekid*, *smrt*, *izbor*, *pronalazak* i sl., pa se u ovakvim slučajevima sadržaj instrumentalnog sklopa može parafrazirati vremenskom klauzom koja počinje veznikom *kad(a)* (14.c) (usp. Ivić 1954:182). Ovakvim instrumentalom, dakle, istovremeno se izražava radnja i vremenski paralelizam s drugom radnjom, a gdjekad se u njemu osjeća i nijansa uzročnog značenja. Kad se, pak, instrumentalom označava usporedni tok vremenskog razdoblja s ostvarivanjem glagolske radnje, radi se zapravo o samo dva instrumentalna oblika: *svakim danom* (15.a) i *vremenom* (16.a). S obzirom da ovdje instrumental označava vremensku usporednost, normalno je što oba ova oblika imaju i istoznačnu alternativnu konstrukciju (15.b, 16.b) s prijedlogom *s(a)*. Dapače, besprijedložnu uporabu instrumentalnog oblika *vremenom* neki jezikoslovci smatraju nekknjiževnom (v. npr. RŠANU, pod *vreme*, i Brabec—Hraste—Živković 1965:241), dok joj drugi opet ne osporavaju mjesto u standardnom jeziku (usp. Stevanović 1969:442). Bilo kako bilo, upotreba instrumentalnog oblika *vremenom* proširena je u suvreme-

nom hs. jeziku, a posvjedočena je i kod poznatih naših književnika, pa joj stoga ovdje valja pokloniti odgovarajuću pažnju.

- (16) a. Stvar se *vremenom* ipak smirila.
b. Stva se s *vremenom* ipak smirila.

Što se tiče prevođenja instrumentala imenica *dolazak* (17.a), *prestanak* i sl. na e. jezik, treba naglasiti da malobrojnost primjera ne daje mogućnost za pouzdanije zaključke. Očigledno, kao mogući e. prijevodni ekvivalent dolazi u obzir konstrukcija *with + the + imenica* (ili oblik na *-ing*) (17.b), jer *with* može označavati »coincidence of time or circumstances« (Wood 1967:88). Teško je reći, međutim, da li bi takav odabir bio uvijek dokraja prihvatljiv za različite hs. primjere, pa se stoga, u nedostatku potrebnih pokazatelja, i prijevod pomoću vremenske klauze *s when* (17.c) vjerojatno može smatrati semantički prihvatljivim rješenjem.

- (17) a. To se još više ispoljilo *dolaskom* dra Milana Stojadinovića na vlast.
b. This became more marked *with the coming* of Dr Milan Stojadinović to power.
c. This became more marked *when* Dr Milan Stojadinović came to power.

Kod instrumnetalnog oblika *vremenom* (18.a, 19.a), koji može značiti »s prolaskom vremena«, »u toku vremena«, »u pravo vrijeme«, »malo-pomalo« i sl., mogući su slijedeći prijevodni ekvivalenti: *with time* (18.b), *in time* (19.b), *in due course* (19.c) i *in the course of time* (19.d). Ovi su izrazi ili istoznačni ili veoma bliskoznačni (usp. OED, pod *time* i *course*) i adekvatno prenose značenje hs. oblika *vremenom* koji se, dakako, u pojedinim situacijama može prevesti na e. jezik i kojim drugim sklopom.

- (18) a. Nevolja je samo što se tih bačenih stvari *vremenom* nakupi toliko da sasvim zatrpaju bunar.
b. The unfortunate thing is that *with time* there are so many castoffs that they choke the well.
- (19) a. Tvrdičenje je jedna od onih strasti koje *vremenom* vuku za sobom i fizičku prljavštinu.
b. Excessive parsimony is one of those obsessions that *in time* bring physical squalor in their wake.
c. Excessive parsimony is one of those obsessions that *in due course* bring physical squalor in their wake.
d. Excessive parsimony is one of those obsessions that *in the course of time* bring physical squalor in their wake.

Instrumentalni sklop *svakim danom* (20.a, 21.a, 22.a, 23.a), koji je po značenju blizak izrazima *svaki dan* i *svakodnevno* (usp. Stevanović 1969:441), može se također na e. jezik prevesti s više izraza: *every day* (20.b), *with every day* (21.b), *with each day that passed* (22.b) i *daily* (23.b). Izgleda da je *every* u ovakvim sklopovima prikladnije od *each*, jer *each* ističe odvojenost svake pojedine vremenske jedinice (v. Jespersen 1909—49, II:206), dok *daily* znači »every day« i »day by day« (v. OED, pod *daily*) i, prema tome, adekvatno prenosi značenje hs. izraza.

- (20) a. Niska i stara mehana izgleda *svakim danom* sve niža i potuljenija, kao da u zemlju propada.
 b. The low old inn seemed *every day* lower and more humiliated as if it had sunk into the earth.
- (21) a. Tako je *svakim danom* i sa svakim događajem ta daleka i davnija prijetnja postajala bliža.
 b. And so *with every day* and every event that old and distant threat came nearer.
- (22) a. *Svakim danom* pomalo se oslobađao tog nerazumnog uzbuđenja savjesti.
 b. *With each day that passed* he gradually shook off that unreasonable pricking of conscience.
- (23) a. Osjećao je kako mržnja protiv njega i Konzulata raste *svakim danom*.
 b. He felt the hatred against himself and the Consulate growing *daily*.

2.3 Instrumental kojim se kazuje da se glagolska radnja ostvaruje kroz dulji niz vremenskih jedinica označenih imenicom u instrumentalu množine (3) leksički je ograničen na imenice koje označavaju jedinicu vremena. Takve imenice, uz to, obično označavaju dulji vremenski odsječak jer semantički sadržaj male vremenske jedinice dolazi u opreku sa značenjem duljeg vremenskog toka koji se ovakvim instrumentalom izražava. Time se zapravo može objasniti činjenica što je hs. rečenica u (24) praktički neprihvatljiva, ili bi se eventualno mogla pripisati veoma specifičnom kontekstu (usp. sličan primjer što ga navode Barić i dr. 1979:346), dok je rečenica u (25) sasvim ispravna i bez posebnog konteksta.

(24) ?Čekao sam ga *sekundama*.

(25) Čekao sam ga *satima*.

Instrumental s ovakvim značenjem, stoga, uglavnom je ograničen na imenice *sat* (26.a), *dan* (27.a), *noć*, *tjedan*, *sedmica*, *nedjelja* (27.a), u značenju »tjedan«, *mjesec* (28.a), *godina* (29.a), *desetljeće*, *decenij*, *stoljeće* (30.a) i *vijek*. Ispred imenice *godina*, međutim, može gdjekad doći broj u obliku imenice koji onda poprma instrumentalni oblik, npr. *stotinama godina* (31.a), *tisućama godina* i sl. U ovakvim slučajevima instrumentalni se oblik redovito prevodi na e. jezik prijedlogom *for* + imenica u množini (26.b—31.b). Takva konstrukcija adekvatno prenosi značenje hs. instrumentala jer *for* izražava vremensko trajanje (usp. Quirk i dr. 1972:317) i zapravo znači »during« ili »throughout« (v. OED, pod *for*, def. X).

- (26) a. On je već *satima* šetao po zagrijanoj i osvijetljenoj prostoriji.
 b. He had already been pacing up and down the heated and lighted dining room *for hours*.
- (27) a. *Danima*, *nedjeljama* skupljali su se kapetani iz gradova u unutrašnjosti Bosne na Francuskom polju.
 b. *For days* and *weeks* the local commanders from fortresses in the interior of Bosnia had gathered on the French 'plain'.

- (28) a. Najposlije je nastupilo i to o čemu se već *mjesecima* govorilo.
 b. At last there ensued the thing of which everybody had been talking *for months*.
- (29) a. Buna je, s kraćim ili dužim zatišjima, trajala *godinama*.
 b. The revolt, with shorter or longer periods of truce, lasted *for years*.
- (30) a. A čini se da tu stoji kao panj već *stoljećima*.
 b. But now one might have thought he had been stationed there, like a block of wood, *for centuries*.
- (31) a. Zidao ga je Rade Neimar, koji je morao živjeti *stotinama godina* da bi sagradio sve što je lijepo i trajno po srpskim zemljama.
 b. It was built by Rade the Mason, who must have lived *for hundreds of years* to have been able to build all that was lovely and lasting in the Serbian lands.

2.4 Instrumental imenica *početak* (32.a), *kraj* (33.a), *konac* (38.a), *sredina* (34.a, 39.a), *polovica* (35.a) i *polovina* (40.a, 41.a) u spoju s genitivom funkcionira kao priloška oznaka i označava u kojem se dijelu vremenskog razdoblja imenovanog imenicom u genitivu ostvari(va)la glagolska radnja. U ovakvoj upotrebi, koja je dosta proširena u suvremenom hs. jeziku, instrumentalni se oblik zapravo približava službi prijedloga i svagda se može, osim možda gdjekad kod imenice *polovica* ili *polovina* (35.a, b, c), zamijeniti prijedlogom *na* (32.b, 33.b) ili *u* (34.b) + imenica u lokativu. Dapače, neki stariji gramatičari (v. Florschütz 1940:237) smatrali su upotrebu instrumentala nepravilnom, a preporučivali su upotrebu odgovarajućeg prijedloga s imenicom u lokativu. Instrumentalne konstrukcije, međutim, nisu u suvremenom hs. jeziku istoznačne s prijedložnim konstrukcijama jer je vremenski period iskazan instrumentalom neodređeniji od perioda iskazanog prijedlogom. Prijedlozi *na* i *u*, naime, u ovakvim slučajevima upućuju na preciznu vremensku lokaciju, dok instrumental označava približnost koja bi se mogla izraziti značenjem prijedloga *oko*.

- (32) a. *Početkom* prosinca nastupila je neočekivano jaka studen.
 b. *Na početku* prosinca nastupila je neočekivano jaka studen.
- (33) a. *Krajem* godine prestala je dolaziti u školu.
 b. *Na kraju* godine prestala je dolaziti u školu.
- (34) a. Već *sredinom* lipnja došlo je do snažne njemačke ofenzive.
 b. Već *u sredini* lipnja došlo je do snažne njemačke ofenzive.
- (35) a. *Polovicom* kolovoza Francuzi su preuzeli od Rusa Boku Kotorsku.
 b. ?*U polovici* kolovoza Francuzi su preuzeli od Rusa Boku Kotorsku.
 c. ?*Na polovici* kolovoza Francuzi su preuzeli od Rusa Boku Kotorsku.

Instrumental imenica *početak* (32.a, 36.a), *kraj* (33.a, 37.a) i *konac* (38.a), iako sadržava komponentu približnosti, obično se prevodi na e. jezik prijedlogom *at + the + imenica* (36.b, 37.b, 38.b). S obzirom da *at* označava određenu vremensku točku (v. Quirk i dr. 1972:317), on semantički više odgovara hs. prijedlogu *na*, a približnost koju instrumental izražava u

takvom se prijevodu gubi. Instrumentalni oblici *krajem* i *koncem*, naime, prije znače »pri kraju«, »blizu kraja«, ne isključujući sam kraj, nego »na kraju«, pa bi stoga ovdje adekvatnije bilo odabrati prijedlog *toward(s)*, koji je uobičajen s imenicom *end* (37.c) i znači »at a time not long before«, »just prior to« (v. Webster 1966, pod *toward*, def. 4). Instrumental *početkom*, s druge strane, normalno označava početak i stanovito vrijeme nakon početka pa se ovdje značenje prijedloga *toward(s)* (36.c) ne podudara sa značenjem hs. oblika. U ovom slučaju semantički bi bio prikladniji prijedlog *about* (36.d), koji u vremenskom značenju upućuje na »close to«, »not far from«, no kako on, izgleda, nije uobičajen ispred imenice *beginning*, već se u vremenskom smislu pretežno koristi »in giving an approximative date or hour« (v. OED, pod *about*, def. B.8), to je ovdje, izgleda, odabir prijedloga *at* ipak najprirodniji (36.b), bez obzira na stanovit gubitak u značenju.

- (36) a. *Početkom* 1807. godine stale su se dešavati neobične stvari u Travniku.
 b. *At the beginning* of the year 1807 extraordinary things began to happen at Travnik.
 c. *Towards the beginning* of the year 1807 extraordinary things began to happen at Travnik.
 d. *About the beginning* of the year 1807 extraordinary things began to happen at Travnik.
- (37) a. *Krajem* te treće godine desila se jedna od onih nesreća bez kojih velike građevine rijetko bivaju.
 b. *At the end* of the third year occurred one of those accidents without which great buildings are rarely completed.
 c. *Towards the end* of the third year occurred one of those accidents without which great buildings are rarely completed.
- (38) a. Kuća je bila pregrađena *koncem* osamnaestog stoljeća.
 b. The house was reconstructed *at the end* of the eighteenth century.

S druge strane, instrumental imenica *polovica* (35.a), *polovina* (40.a, 41.a) i *sredina* (34.a, 39.a) prevodi se, u većini slučajeva, prijedlogom *in* + morfem *mid-* (39.b), koji označava »the middle or midst of« (v. OED, pod *mid*), ili izrazom *in the middle of* (40.b). S obzirom da ovi instrumentalni označavaju neodređeno vrijeme koje se može protezati i ispred i iza vremenske točke koja obilježava sredinu pojedinog razdoblja, u ovom slučaju sigurno bi bilo adekvatnije odabrati prijedlog *about* (40.c, 41.b) ili, u američkoj varijanti, *around* (40.d) umjesto prijedloga *in*.

- (39) a. Tek *srediinom* jutra pojavilo se sunce i dovalo me na prozor, kao guštera.
 b. Only *in mid-morning* did the sun appear and lure me, like a lizard, to the window.
- (40) a. Konačno, *polovinom* augusta, Nevenka rodi muško dijete.
 b. At long last, *in the middle of* August, Nevenka bore a male child.
 c. At long last, *about the middle of* August, Nevenka bore a male child.

d. At long last, *around the middle of August*, Nevenka bore a male child.

(41) a. Ali su *polovinom* ljeta, kad je voda najniža, odjednom došli poduzetnici i radnici.

b. But *about mid-summer*, when the river was at its lowest, contractors and workmen suddenly began to arrive.

2.5 Instrumental imenica kojim se izražava razdoblje ili trenutak kad se ostvaruje glagolska radnja ograničen je na malobrojnu i nehomogenu skupinu. Instrumentalni oblik ovdje već skoro potpuno prelazi u drugu kategoriju riječi i u svakom pojedinom slučaju može se tretirati kao zasebna leksička jedinica. U ovu skupinu može se uvrstiti instrumentalni oblik *zorom*, koji znači »u zoru«, »u vrijeme zore« (v. RjJAZU, pod *zora* i *zorom*) i, eventualno, *noću*, koji znači »po noć«, »u vrijeme kad je noć«, »obnoć« (v. RMS, pod *noću*). No iako je porijeklom instrumental (v. Maretić 1963:594), *noću* je već u potpunosti prilog pa se stoga primjeri njegove upotrebe neće ni navoditi u ovom razmatranju. S druge strane, oblik *zorom* (5, 47.a) s obzirom na moguće sklopove *sa zorom* (v. Maretić 1963:599) i *ranom zorom* (usp. primjer što ga navodi Stevanović 1969:433), može se još uvijek u izvjesnoj mjeri smatrati imeničkim oblikom (v. također i primjere koje za instrumental vremena navode Barić i dr. 1979:346) jako se u suvremenim hs. rječnicima (v. RMS, pod *zorom*) i on svrstava u priloge. Instrumentalni se oblik *zorom*, međutim, u suvremenom hs. jeziku dosta rijetko sreće jer ga potiskuje konstrukcija *u* + akuzativ, a slični oblici *jutrom* i *večerom*, koje navodi Maretić (1963:594), već su se sasama izobičajili. Prilog *danju*, pak, samo je analoški povezan s instrumentalom (usp. Brabec—Hraste—Živković 1965:153), ali se zato oblik *danom* (49.a) (v. i 12.a, 13.a, 20.a), koji znači »na dan«, prilično udomaćio u pravnom jeziku. Osim spomenutih oblika ovdje također treba ubrojiti i instrumentale imenica *tok* (42.a), *prilika* (43.a) i *prigoda* (44.a), koji obično funkcioniraju kao prijedlozi (usp. Stevanović 1969:343—344) i po svojim su gramatičkim svojstvima slični instrumentalima vremena u 2.4. Ovakvim se instrumentalnim oblicima označava da se za vrijeme trajanja perioda označenog imenicom u genitivu ostvari(va)la glagolska radnja. Instrumentalni oblik *tokom* (42.a), poput instrumentala u 2.4, može se zamijeniti istoznačnim izrazom *u toku* (42.b), dok kod oblika *prilikom* i *prigodom* mogućnost slične zamjene ne postoji. Budući da se iza instrumentalnih oblika *prilikom* i *prigodom* obično javlja genitiv imenica koje označavaju radnju (43.a, 44.a), takva konstrukcija bliskoznačna je vremenskoj klauzi (43.b, 44.b) s veznikom *kad(a)* (usp. također i 14.a, c). Treba također još napomenuti da instrumentalni oblik *prilikom* i, rjeđe, *prigodom* ima i svoju imeničku upotrebu kad se javlja u sklopu s atributnim riječima *jedan* (45), *taj* (46), *ovaj* (52.a), *svaki* (55.a), *drugi* i sl.

(42) a. *Tokom* ustanka postupno je jačao i sistem narodne vlasti.

b. *U toku* ustanka postupno je jačao i sistem narodne vlasti.

(43) a. To se najčešće događa *prilikom promjene* zakona.

b. To se najčešće događa *kad se mijenja* zakon.

(44) a. *Prigodom posljednje selidbe* prodala je kuću.

b. *Kad se posljednji put selila*, prodala je kuću.

- (45) *Jednom prilikom* mora osam ići na neku proslavu u Tuzlu.
- (46) *Tom prilikom* objasnio mi je pravi smisao svoje misije.
- Instrumentalni oblik *zorom* (5, 47.a, 48.a) obično se prevodi na e. jezik izrazima *at daybreak* (47.b) i *at dawn* (48.b), a oblik *danom* (49.a), u izrazu *danom proglašenja* i sl., e. prijedložnim skupom *on the day of* (49.b).
- (47) a. Svecem bi je vodili *zorom* na ranu misu u Latinluk.
b. On holidays, she would be led *at daybreak* to the early mass 'n the Latin Quarter.
- (48) a. Krenuli su *zorom*.
b. They started *at dawn*.
- (49) a. Ovaj ustav stupa na snagu *danom* proglašenja.
b. The present Constitution shall come into force *on the day of* promulgation.
- S druge strane, instrumentalni oblik *prilikom* (43.a, 50.a, 51.a) kao svoj prijevodni ekvivalent obično ima e. izraz *on the occasion of* (50.b) ili prijedlog *during* (51.b). Na isti način vjerojatno se prevodi i oblik *prigodom*, o kojem nemamo izvornih prijevodnih podataka. Instrumentalni sklop *ovom/tom prilikom* (52.a, 53.a) prevodi se e. konstrukcijom *on this/that occasion* (52.b, 53.b), *jednom prilikom* (54.a) e. konstrukcijom *on one occasion* (54.b) ili *once* (54.c), *svakom prilikom* (55.a) izrazom *on each occasion* (55.b) itd. Instrumental imenice *tok* (42.a, 56.a), pak, kao svoj prijevodni ekvivalent najčešće ima e. izraz *in the course of* (56.b) ili bliskoznačni mu prijedlog *during* (56.c).
- (50) a. A meni je palo u dio da mu *prilikom* ispraćaja održim govor.
b. And it fell to me to deliver a short informal speech *on the occasion of* his departure.
- (51) a. *Prilikom* toga susreta izjavili su da je situacija zaista ozbiljna.
b. *During* the meeting, they stated that the situation was serious indeed.
- (52) a. *Ovom prilikom* ljudima je bilo svejedno u koju ih četvu određuju.
b. *On this occasion* the men did not care which company they were in.
- (53) a. Upamtio je svaku riječ koja je *tom prilikom* izgovorena.
b. He remembered every word which was uttered *on that occasion*.
- (54) a. *Jednom prilikom*, prije nekoliko godina, Hamza je naređeno da objavi veliku tursku pobjedu.
b. *On one occasion*, some years ago, Hamza was ordered to proclaim a great Turkish victory.
c. *Once*, some years ago, Hamza was ordered to proclaim a great Turkish victory.
- (55) a. *Svakom prilikom* on ih je neumorno i bezobzirno zasipao citatima iz islamskih teologa.
b. *On each occasion* he deluged them, unwearingly and mercilessly, with quotations from Islamic theologians.

- (56) a. Bio je umoran jer se *tokom* dana nerazmjerno silna gomila dojmova survala na njega.
- b. He was exhausted because *in the course of* the day an immeasurable mass of impressions had been heaped upon him.
- c. He was exhausted because *during* the day an immeasurable mass of impressions had been heaped upon him.

3.1 U suvremenom hs. jeziku vremenski je instrumental u ograničenoj upotrebi. Proširenija upotreba toga oblika očituje se onda kad on označava redovitost događaja glagolske radnje kad god se pojavi imenovana vremenska jedinica (tip: *subotom*), kad označava da se glagolska radnja ostvaruje kroz dulji niz uzastopnih vremenskih jedinica (tip: *godinama*) i kad označava dio vremenskog odsječka unutar kojeg se ostvaruje glagolska radnja (tip: *početkom* godine). U ostalim primjerima upotrebe pretežno se radi o više-manje leksikaliziranim oblicima koji su prešli u razred priloga (tip: *zorom*) i prijedloga (tip: *prilikom*), pa se u suvremenim hs. rječnicima i svrstavaju u te kategorije riječi.

3.2 Što se tiče prevođenja na e. jezik može se ustvrditi da se u trima spomenutim slučajevima proširenije upotrebe mogu izdvojiti odgovarajuće e. konstrukcije koje se s velikom učestalošću javljaju kao prijevodni ekvivalenti hs. vremenskog instrumentala: *on* + imenica u množini za instrumental tipa »subotom«, *for* + imenica u množini za instrumental tipa »godinama« i *at* ili *in* + imenica u jedнини za instrumental tipa »početkom«, mada u ovom posljednjem slučaju, odabirom takvog ekvivalenta, gdjekad dolazi do manjeg semantičkog odstupanja, pa bi u pojedinim primjerima prevođenje prijedlogom *towards* ili *about*, umjesto *at* ili *in*, bilo sigurno semantički adekvatnije. U ostalim slučajevima radi se o više-manje pojedinačnom leksičkom odabiru koji nije podložan skupinskom uopćavanju.

L I T E R A T U R A

- Barić i dr. 1979 — Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pa-
vešić, Mirko Peti, Vesna Zečević i Marija Znika, *Priručna*
gramatika hrvatskoga književnog jezika, Školska knjiga,
Zagreb, 1979.
- Brabec—Hraste— — Ivan Brabec, Mate Hraste i Sreten Živković, *Gramatika*
hrvatskosrpskoga jezika, 6. izd., Školska knjiga, Zagreb,
1965.
- Florschütz 1940 — Josip Florschütz, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga je-*
zika, 4. izd., Izdanje Naklade školskih knjiga i tiskarnica
Banovine Hrvatske, Zagreb, 1940.
- Gortan-Premk 1971 — Darinka Gortan-Premk, *Akuzativne sintagme bez pred-*
loga u srpskohrvatskom jeziku, Institut za srpskohrvatski
jezik, Beograd, 1971.
- Ivić 1954 — Milka Ivić, *Značenja srpskohrvatskog instrumentala i nji-*
hov razvoj, Naučna knjiga, Beograd, 1954.

- Jespersen 1909—49 — Otto Jespersen, *A Modern English Grammar on Historical Principles*, Ejnar Munksgaard, Copenhagen, 1909—1949. Reprinted by George Allen & Unwin Ltd., London, 1965.
- LDCE — *Longman Dictionary of Contemporary English*, Longman, London, 1978.
- Maretić 1963 — Tomo Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, 3. izd., Matica hrvatska, Zagreb, 1963.
- OED — *The Oxford English Dictionary*, Oxford University Press, Oxford, 1933.
- Quirk i dr. 1972 — Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech and Jan Svartvik, *A Grammar of Contemporary English*, Longman, London, 1972.
- RJJAZU — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, 1880—1976.
- RMS — *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, Matica srpska, Novi Sad, 1967—1976.
- RSANU — *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, (A — makva), SANU, Beograd, 1959—1981.
- Stevanović 1969 — Mihailo Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik II*, Naučna knjiga, Beograd, 1969.
- Webster 1966 — *Webster's Third New International Dictionary of the English Language*, G.&C. Merriam Company, Springfield, 1966.
- Wood 1967 — Frederick T. Wood, *English Prepositional Idioms*, Macmillan, London, 1967.

Primljeno: 1983-06-29

Vojvoda S. The Use of the Croatian or Serbian Temporal Instrumental Case and its Translation into English

S U M M A R Y

The occurrence of the temporal instrumental case in Croatian or Serbian is generally restricted to a small number of lexical items. Its use, however, is more widespread when it denotes: (1) regular realization of an action whenever a certain day appears (type: subotom), (2) a longer sequence of identical time units which is coextensive with the duration of an action (type: godinama), and (3) part of a time-segment within which a verbal action takes place (type: početkom tjedna). In other uses, the temporal instrumental forms have already passed into the categories of adverbs and prepositions and may be treated as independent lexical units.

The temporal instrumental case expressing the above meanings usually has the following English translation equivalents: on + plural noun in (1), for + plural noun in (2), and at or in + the + singular noun in (3), although in this last instance the choice of the preposition about or towards, at least in some cases, is considered semantically more appropriate.